

Dertien theorieën in een dozijn

„Je hebt een probleem, leg het voor aan twee economen en je krijgt drie oplossingen”. Dergelijke, wat sneerende opmerkingen over het gebrek aan eenstemmigheid onder economen vallen de laatste tijd te beluisteren. En niet geheel ten onrechte. De economenwereld is zeer verdeeld als het gaat om het vaststellen van de aard en oorzaken van de economische stagnatie en het aanwijzen van de remedies die ons daaruit zouden kunnen helpen. Al inventariserend kwam ik tot dertien elkaar deels aanvullende, deels uitsluitende verklaringen 1). Daarna ben ik gestopt, al ben ik me er van bewust dat dit aantal negatieve associaties wekt: twaalf ambachten, dertien ongelukken; en men zou zelfs kunnen gaan denken dat er van de economische theorieën dertien in een dozijn gaan. Nou ja, vooruit maar.

1. *Exogene schokken.* De wereld is in de jaren zeventig verast door enkele grote schokken die het economisch systeem uit het lood hebben geslagen. Het McCrackenrapport van de OECD uit 1977 spreekt van een „unusual bunching of unfortunate events unlikely to be repeated on the same scale”. Deze opvatting is ook in sommige latere OECD-rapporten nog terug te vinden. De grootste schokken waren met name de ineenstorting van het stelsel van vaste wisselkoersen, dat sinds de tweede wereldoorlog had gegolden, en de beide oliecrises. Zij hebben geleid tot grote onzekerheden waardoor de internationale economische ontwikkeling is geremd. Daarbij is er – achteraf gezien – ook niet juist op de gebeurtenissen gereageerd, waardoor het aanpassingsproces moeizamer verliep en langer duurde dan nodig. In het algemeen was na de eerste oliecrisis het economische beleid te expansief waardoor de begrotingstekorten opliepen, de inflatie hoog bleef en de onzekerheid bleef voortbestaan, en was na de tweede oliecrisis het beleid te restrictief waardoor de rente sterk steeg en de wereldeconomie in een situatie van deflatie geraakte. Langzamerhand zijn de schokken echter geabsorbeerd, zodat de internationale economie in beginsel naar haar evenwichtige-groei-pad kan terugkeren.

2. *Overinvesteringen.* Deze oorzaak is een oude bekende uit de „business-cycle”-theorie die teruggaat tot Marx en andere klassieken. In hun streven naar schaalvoordelen, kapitaalintensivering van de productie en het behalen van een voorsprong op de concurrentie raken de producenten ontwikkeld in een investeringsrace waarbij overcapaciteiten worden gecreëerd. Deze overcapaciteiten zorgen er voor dat een ruime concurrentie ontstaat gepaard gaande met afbraakprijzen, verliezen, faillissementen en massa-ontslagen. De stagnatie in enkele sectoren (b.v. basisindustrieën) plant zich vervolgens over de hele economie voort. Er komt pas een einde aan de teruggang wanneer de overcapaciteit is afgebroken en de economie als het ware is uitgezikt. Dan kan er weer een nieuwe expansiefase beginnen.

3. *Onderconsumptie.* Het spiegelbeeld van de overinvesteringstheorie is de onderconsumptietheorie. Ook het tekortschieten van de effectieve vraag – om welke reden dan ook – kan een neerwaartse spiraal in beweging zetten waardoor de economie uiteindelijk in een diepe depressie belandt. Dit is – in haar eenvoudigste vorm – de keynesiaanse verklaringwijze van de economische crisis.

4. *Monetaire instabiliteit.* In de monetaristische visie zijn het niet de overinvesteringen of de onderconsumptie die de fluctuaties van de productie en de werkgelegenheid verklaren, maar de erratische politiek van de monetaire autoriteiten. De marktsector is op zich zelf stabiel, maar door de plotselinge koerswijzigingen in het monetaire beleid ontstaat er onzekerheid over de toekomstige geldgroei en de toekomstige inflatie waardoor de investeringen geremd worden, en daarmee de werkgelegenheid en economische groei op langere termijn. Vooral de naam van Friedman is aan deze zienswijze verbonden.

5. *Te hoge lonen en te lage winsten.* Een bekende verklaring van de economische crisis is ook de reële-arbeidskosten-theorie, zoals die in Nederland door Den Hartog en Tjan is geformuleerd en in de modellen van het Centraal Planbureau verwerkt. Een stijging van de reële arbeidskosten leidt tot af-

stoot van oude jaargangen kapitaalgoederen en verlies van de daaraan gekoppelde werkgelegenheid. Tegelijkertijd tast de reële loonstijging de winsten aan, waardoor de vermogensverhoudingen van bedrijven verslechteren en op den duur de financiële basis wegvalt voor het doen van investeringen die economische groei genereren.

6. *De groei van de collectieve sector.* Volgens Keynes en zijn volgelingen had een simultane verhoging van de collectieve uitgaven en de belastingen – althans in een situatie van onderbezetting – een positief effect op het inkomen en de werkgelegenheid (het Haavelmo-effect). In de jaren zeventig is er echter – o.m. binnen de z.g. aanbodeconomie – steeds meer twijfel over dit positieve effect ontstaan, vooral vanwege de negatieve reacties die een stijging van de belastingen oproept (verstoringen in de allocatie, vlucht in het zwarte circuit, inflatie, afwenteling, winstuitholling e.d.). Deze effecten zijn ongunstiger voor de economie dan het positieve effect van de bestedingsimpuls. Ook wanneer niet de belastingen worden verhoogd, maar het financieringstekort wordt vergroot, treden effecten op zoals rentestijging, verdringingsverschijnselen op de kapitaalmarkt en de vrees voor toekomstige belastingverhogingen, die het investeringsklimaat en de toekomstige economische groei ondermijnen.

7. *Gebrek aan technologische vernieuwing.* Algemeen wordt de technologische ontwikkeling als een van de belangrijkste determinanten van de economische groei beschouwd. Volgens Schumpeter hangt de lange golf in de economie samen met clusters van innovaties die opgeroepen worden door één of enkele basisinnovaties. In deze zienswijze is de crisis van de jaren zeventig het gevolg van het feit dat de groei-impuls van de basisinnovaties van de jaren vijftig en zestig waren uitgewerkt, terwijl zich (nog) geen andere radicale technische vernieuwingen hadden aangediend, of althans nog niet tot het openbreken van nieuwe omvangrijke markten hadden geleid.

8. *Een structurele vertraging van de produktiviteitsgroei.* Velen hebben zich het hoofd gebroken over de oorzaak van de structurele vertraging van de produktiviteitsontwikkeling in de jaren zeventig, waardoor het tempo van de economische groei is afgenomen. Als een van de mogelijke verklaringen is de „tertiarisering” van de economie aangemerkt – de structurele verschuiving in de richting van een diensteneconomie. De mogelijkheden van arbeidsproduktiviteitsstijging (o.a. door middel van kapitaalintensivering) worden in een dienstverlenende economie geringer geacht dan in een economie waarin industriële productie de overhand heeft.

9. *Verschuivingen in de internationale arbeidsverdeling.* Niet alle landen hebben in gelijke mate van de economische stagnatie te lijden gehad; sommige zijn tegen de verdrukking in blijven groeien. Dit komt omdat zich mondiaal een herstructureringsproces voltrekt waarbij steeds meer activiteiten van de oude geïndustrialiseerde landen naar nieuw opkomende industrielanden worden verplaatst. De westerse landen blijven met produkten en productieprocessen zitten die aan het eind van hun levenscyclus zijn. Zij verliezen de internationale concurrentiestrijd. Via protectionistische maatregelen trachten zij de bedreigingen af te wenden, maar dit biedt geen oplossing.

10. *Kapitaalaccumulatie en de dalende winstvoet.* Dit zijn sleutelwoorden uit de verschillende (neo)marxistische crisis-theorieën. De kapitalistische produktiewijze met haar verbeteren concurrentiestrijd dwingt ondernemers er toe steeds meer arbeid door kapitaal te vervangen. Een steeds groter deel van

(vervolg op blz. 229)

1) Zie ook het interessante themanummer van *De Economist* (1983, nr. 4) over Economische stagnatie, waarin verschillende van de hier genoemde theorieën worden besproken en getoetst.